

Scholing van educatieve werkers in de basiseducatie: een nieuwe opleiding van onderwijsgeevenden

F. K. KIEVIET*

Vakgroep Onderwijsstudies, Rijksuniversiteit Leiden

Samenvatting

In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de ontwikkeling die zich recent heeft voorgedaan op het gebied van de professionalisering van educatieve werkers in de basiseducatie voor volwassenen. Deze ontwikkeling hangt samen met de wettelijke regeling van de basiseducatie. Onderwijsgeevenden in dit gebied zullen in het vervolg over een officiële bevoegdheid moeten beschikken. In de overgangsfase naar een geformaliseerde opleiding (1987-1991) wordt een urgentieprogramma uitgevoerd met het oog op het verkrijgen van deze bevoegdheid.

In het artikel wordt na een beschouwing over de basiseducatie voor volwassenen als zelfstandige werksoort en bespreking van de noodzaak van scholing daarvoor, ingegaan op de voorstellen die met name gedaan zijn voor de invulling, ontwikkeling en uitvoering van genoemd urgentieprogramma en op de beslissingen die de overheid daarover genomen heeft. Naast het positieve punt van de erkenning door de overheid dat een professionele opleiding noodzakelijk is, moet geconstateerd worden dat de invulling van de overgangsfase naar een geformaliseerde opleiding nogal beperkt gebleven is.

1 Inleiding

Het is opvallend dat de opleiding en de nascholing van docenten voor het volwassenenonderwijs in theoretische en onderzoek-

* De auteur was voorzitter van de Programmacommissie Deskundigheid Basiseducatie. Hij schreef dit artikel onder eigen verantwoordelijkheid.

matige beschouwingen van de scholingsproblematiek van onderwijsgeevenden weinig of geen aandacht krijgen. Vanuit theoretisch gezichtspunt is deze geringe belangstelling vreemd, omdat – naast verschillen – er in de problematiek van de opleiding van onderwijsgeevenden voor het jeugdonderwijs en die voor het volwassenenonderwijs een groot aantal overeenkomstige vraagstukken is aan te wijzen. We noemen als voorbeeld: de wijze waarop de theorie opleidingsdidactisch gezien adequaat gepresenteerd zou kunnen worden, de verhouding tussen algemene didactiek/onderwijskunde en de vakdidactieken, de theorie-praktijkverhouding, de methodiek voor de verwerving van bekwaamheden.

Deze geringe belangstelling geldt ook voor de scholing van onderwijsgeevenden c.q. educatieve werkers¹ in de basiseducatie van volwassenen. Toch zijn er in die sector belangrijke ontwikkelingen gaande: sinds kort dient ieder die als educatief werker beroepshalve werkzaam is in de basiseducatie voor volwassenen, in het bezit te zijn van een officiële bevoegdheidsverklaring². Begin 1988 is tevens een urgentieprogramma gestart om aan degenen die niet aan de eisen voldoen gelegenheid te geven een opleiding te volgen die hen in staat stelt een officiële bevoegdheid te verwerven.

Dit artikel beoogt allereerst de gesignaleerde onbekendheid op te heffen door informatie te bieden over de ontwikkelingen die plaatsvinden. Daarnaast wordt op een aantal zaken ook meer opiniërend ingegaan.

Met het bovengenoemde gegeven is het aantal categorieën van professionele onderwijsgeevenden in ons onderwijs met één uitgebreid: de educatief werker basiseducatie. Voorheen bestond de bevoegdheid van educatief werker basiseducatie niet, en kon in principe ieder die anderszins gekwalificeerd was, op het terrein van de basiseducatie werkzaam zijn. Aan deze situatie is een eind gekomen

door de inwerkingtreding van de Rijksregeling Basiseducatie Volwassenen op 1 december 1986³. Eén van de doelstellingen van deze Rijksregeling is de verbetering van de kwaliteit van het werk door professionalisering. In artikel 14 lid d van de Rijksregeling is opgenomen dat "personen die in dienstbetrekking basiseducatie verzorgen, voldoen aan door onze Minister vast te stellen eisen van bekwaamheid". In het vervolg geldt dit als bekostigingsvoorwaarde. De Rijksregeling, de bekwaamheidseisen en de daarmee verband houdende bevoegdhedenregeling⁴ betekenen de erkenning van de basiseducatie voor volwassenen als een gebied of werksoort met een eigen identiteit, waarvoor professionele deskundigheid van de werkers daarin noodzakelijk is.

In het navolgende zullen we allereerst ingaan op het begrip basiseducatie en de ontwikkeling daarvan tot een afzonderlijke werksoort. Vervolgens zullen we stilstaan bij de noodzaak van professionalisering voor dit werk. Daarna stellen we de plannen aan de orde voor een daarop gerichte opleiding en zullen we de stand van zaken en het perspectief van deze opleiding aangeven.

2 *De ontwikkeling van de basiseducatie voor volwassenen tot een zelfstandige werksoort.*

Basiseducatie voor volwassenen vormt een onderdeel van de volwasseneneducatie. Het is niet zo eenvoudig om in kort bestek aan te geven wat onder volwasseneneducatie verstaan moet worden. De term is in Nederland in omloop gekomen om zowel het gebied van het onderwijs als dat van het vormingswerk alsook dat van de scholing (beroepsopleiding) tezamen te kunnen aangeven (Hinnekind, 1984). De term is echter meer dan een overkoepelende term, hij bedoelt ook tot uitdrukking te brengen dat de genoemde gebieden niet te scheiden zijn, of liever dat ze geïntegreerd geacht moeten worden. Zijdelings wordt opgemerkt dat het in dit opzicht meer voor de hand had gelegen dat het toekomstig onderwijs aan 12-15-jarigen niet aangeduid wordt met basisvorming, maar met basiseducatie (zie het advies van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR): Basisvorming in het onderwijs).

Ook de term volwassenen in volwasseneneducatie is niet zonder problemen (Kieviet, 1986). Binnen het bestek van dit artikel zullen we daarop nu niet ingaan. Liever richten wij ons op de vraag om wie het gaat wanneer we spreken van basiseducatie voor volwassenen. Daarbij heeft men algemeen gesproken die volwassenen op het oog die als 'under-educated' aangemerkt moeten worden. Ook deze term heeft in de literatuur verschillende invullingen. In Nederland bedoelt men er doorgaans volwassenen mee die niet of niet meer beschikken over de kennis en vaardigheden die nodig zijn om zich in onze samenleving te handhaven en tot haar ontwikkeling bij te dragen. In de beleidsnota 'Hoofdpijnennotities Volwasseneneducatie' die aan de Rijksregeling vooraf ging, wordt bij basiseducatie uitgegaan van de educatieve behoeften van groepen die door een onvoldoende *educatieve toerusting* belemmerd worden in hun maatschappelijk functioneren. Daarbij wordt een koppeling gemaakt met achterstanden in *sociaal-economisch opzicht* en in *maatschappelijk opzicht*. Deze drie punten, namelijk onvoldoende educatieve toerusting, en achterstanden in sociaal-economisch en in maatschappelijk opzicht, vormen in feite de drie 'kenmerken' van de doelgroep in brede zin waarom het in de basiseducatie gaat.

Waar gaat het in de basiseducatie nu inhoudelijk om? Ook hier geldt dat de inhoud verschillend wordt ingevuld. Boven werd al aangegeven dat het gaat om de kennis en vaardigheden die (minimaal) nodig zijn om zich in de samenleving te handhaven respectievelijk tot haar ontwikkeling bij te dragen. De vraag is natuurlijk: wat is dan dat noodzakelijke minimum? Het is een vraag die analoog is aan het probleem van de inhoud van de basisvorming waarmee de WRR geworsteld heeft. We zullen deze vraag hier niet bediscussieren, maar ons beperken tot de weergave van de invulling die de Rijksregeling geeft. Basiseducatie wordt daarin geformuleerd als: "educatieve activiteiten die volwassenen in staat stellen die kennis, houdingen en vaardigheden te verwerven die tenminste nodig zijn om persoonlijk en in het maatschappelijk verkeer te kunnen functioneren" (p.1). Tot die basiseducatie worden volgens de Rijksregeling gerekend activiteiten gericht op het verwerven van: taalvaardigheid, rekenvaardigheid en sociale vaardigheid. Ook oriëntatie op en toeleiding naar direct op de

basiseducatie aansluitende opleidingen en andere educatieve en maatschappelijke activiteiten vallen eronder. Onder taalvaardigheid wordt verstaan de vaardigheid de Nederlandse taal actief en passief, zowel mondeling als schriftelijk, te kunnen gebruiken in persoonlijke omstandigheden en in het maatschappelijk verkeer. Voor zover het betreft ingezetenen van buitenlandse herkomst die geen enkele taal kunnen lezen en schrijven, wordt onder taalvaardigheid tevens verstaan die vaardigheid in het gebruik van de taal van het land van herkomst, die nodig is voor de ontwikkeling van de vaardigheid in het gebruik van de Nederlandse taal. Onder rekenvaardigheid wordt verstaan de vaardigheid de grondbeginselen van het rekenen te kunnen gebruiken in persoonlijke omstandigheden en in het maatschappelijk verkeer. En ten slotte: onder sociale vaardigheid wordt verstaan de vaardigheid kennis en inzicht in de samenleving te kunnen gebruiken eveneens in persoonlijke omstandigheden en in het maatschappelijk verkeer.

De basiseducatie zoals deze wordt bedoeld in de Rijksregeling, verenigt in zich vele diverse activiteiten die voorheen onder andere noemers werden uitgevoerd, de zogenaamde inhoudelijke voorlopers van de basiseducatie, zoals alfabetiseringswerk, werk onder andersstaligen, Open School, bepaalde vormen van vormings- en ontwikkelingswerk en VJV-werk (Vormingswerk Jonge Volwassenen). Het is de bedoeling dat bestaande instellingen dit werk voortzetten onder de noemer van de basiseducatie. Aan de invoering van de basiseducatie ging een aantal ontwikkelingsprojecten vooraf, te weten: Alfabetisering, Educatieve Activiteiten voor Culturele Minderheden, en Introductie Open-Schoolwerkwijze.

De overheid beoogt met de Rijksregeling Basiseducatie Volwassenen 'een eenduidig beleids- en bekostigingskader' te bieden. Vóór die tijd waren er verschillende regelingen voor de diverse activiteiten die tot de basiseducatie gerekend kunnen worden, en was er sprake van een versnipperd beleid. De nieuwe regeling maakt het mogelijk om beleidsmatig de basiseducatie als eenheid tegemoet te treden, een eenheid van onderling samenhangende activiteiten, die gericht zijn op een brede gemeenschappelijke doelgroep met een aantal eigen kenmerken, ook al zijn daarbinnen weer vele verbijzonderingen aan te brengen.

Het inbrengen van diverse bestaande afzonderlijke activiteiten onder de regeling basiseducatie betekent een principiële erkenning van de basiseducatie als afzonderlijke werksoort. Eén van de bindende kenmerken van die werksoort is, zoals gezegd, de doelgroep in brede zin. Een tweede bindend kenmerk wordt gevormd door de eerder aangegeven inhoud. Een derde kenmerk bestaat in een zich ontwikkelende methodiek. Deze vond zijn voorlopige formulering in de Handleiding Rijksregeling Basiseducatie (voorheen het zgn. Raamplan). Deze handleiding is geen onderdeel van de bekostigingsvoorwaarden maar bedoelt een handreiking te bieden bij de inrichting van de basiseducatie ter versterking van de kwaliteit daarvan. Saillante methodische principes daarin zijn o.a.: leren van en aan elkaar, ervaringsleren, zelfbepaling en zelfbeheer.

Erkenning van de basiseducatie als werksoort roept vervolgens de vraag op naar de deskundigheid die nodig is en de scholing die vereist is om deze basiseducatie te kunnen verzorgen. Daarover spreken we in de volgende paragraaf.

3 *Noodzaak van scholing*

Geleidelijk aan wordt ingezien dat het werken in de volwasseneneducatie bepaalde deskundigheid vraagt waarover men als educatief werker, begeleider of docent niet vanzelfsprekend beschikt, en dat een zekere scholing (deze term gebruiken we hier in algemene zin) noodzakelijk is om die deskundigheid te verwerven resp. te verhogen. De acceptatie van de gedachte van professionalisering in de volwasseneneducatie is volgens Duke (1985) in een internationaal overzicht niet voor iedereen vanzelfsprekend, omdat men deze professionalisering strijdig acht met bepaalde gewoonten en traditionele waarden in de volwasseneneducatie, zoals het vrijwilligerswerk en de principiële gelijkstelling van begeleider en deelnemer. In het onderwijs aan volwassenen bestonden bovendien – en misschien bestaan ze hier en daar nog – vooroordelen ten aanzien van de noodzaak van scholing die analoog zijn aan die in het onderwijs aan jongeren (onderwijzen is geen kunde maar kunst!). Daar kwam nog bij dat vaak werd aangenomen dat wie in staat was of werd geacht om in het reguliere jeugdonderwijs te

werken, ook wel aan volwassenen onderwijs zou kunnen geven. Een dergelijke opstelling miskent de specifieke kenmerken van het leren van volwassenen en de daarop gerichte educatieve activiteiten. Niet voor niets noemt Knowles (1984) de volwassen lerenden 'a neglected species'.

In Nederland bestond toch reeds relatief vroeg belangstelling voor deskundigheidsbevordering in de volwasseneneducatie. In de loop van de zeventiger jaren verscheen op dit punt een aantal belangwekkende studies. We noemen als voorbeelden de studie van Siedenburg (1976) en van Van Kessel (1978). Een belangrijke gebeurtenis vormde het verschijnen van het zgn. Tiende Advies van de beide commissies Bevordering Plaatselijke Educatieve Netwerken (CBPEN) resp. Open School (COS), dat zij als laatste advies gezamenlijk uitbrachten onder de titel 'Ontwikkeling van deskundigheid in de volwasseneneducatie'. In dit Advies wordt geconstateerd dat de volwasseneneducatie een aantal gemeenschappelijke elementen bevat. In verband daarmee wordt ervoor gepleit dat deskundigheidsbevordering allereerst gericht wordt op het ontwikkelen van een basisbekwaamheid die deze gemeenschappelijke elementen bevat. Daarnaast wordt ook geconstateerd dat volwasseneneducatie een grote diversiteit aan typen van educatieve activiteiten en taken kent. Daarom zou naast het verwerven van basisbekwaamheid er ook ruimte in de deskundigheidsbevordering moeten zijn voor differentiatie (naar typen educatieve activiteit, bijvoorbeeld alfabetisering) en specialisatie (naar taak in het educatief werk, bijvoorbeeld counseling).

Ook in de diverse inhoudelijke voorlopers van de basiseducatie heeft men reeds vroeg ingezien dat het noodzakelijk is om gericht te werken aan de deskundigheid van de educatieve werker. Zo is in de Proefprojecten Open School, die uitgevoerd werden in de jaren 1977-1981, veel aandacht gegeven aan de zogenaamde deskundigheidsbevordering (zie Eindrapport Proefprojecten Open School (SPOS, 1982) en Van der Graaf, 1981). Dit was ook nodig in verband met de scholingsachtergrond van de begeleiders in het Open-Schoolwerk, die overwegend bestond uit een opleiding aan een sociale academie of een opleiding voor onderwijsgevend. Van de zijde van de SLO verscheen zelfs een Beroeps- en opleidingsprofiel Open-Schoolbegeleid/st/er,

dat mede als hulp zou kunnen dienen bij de programmering van een initiële opleiding voor medewerker basiseducatie.

Ook op een werkerterrein als alfabetisering deed zich de behoefte aan deskundigheidsbevordering nadrukkelijk voelen. Reeds in 1977 werd begonnen met landelijke studiedagen voor vrijwilligers, georganiseerd door het Landelijk Steunpunt Alfabetisering. Met het starten van het eerder genoemde ontwikkelingsproject Alfabetisering kon de deskundigheidsontwikkeling meer systematisch worden aangepakt (zie voorts onder andere SVE, z.j.; Curvers & Tubbing, 1984).

In het eindrapport van de Landelijke Coördinatiegroep Projecten Volwasseneneducatie, die de diverse ontwikkelingsprojecten coördineerde, wordt afzonderlijk aan deskundigheidsontwikkeling aandacht geschonken. Concluderend wordt daarin gesteld: "De deskundigheid van werkers wordt bepaald door de mate waarin zij voldoen aan eisen van bevoegdheid, bekwaamheid en geschiktheid in onderlinge samenhang, en door de mate waarin zij bereid zijn en in staat gesteld worden aan doorlopende deskundigheidsontwikkeling te doen. Dit complex van eisen dient aan werkers in de volwasseneneducatie gesteld te worden" (p.23).

In dit verband mag niet onvermeld blijven het onderzoek 'Met het oog op de basiseducatie, een onderzoek naar deskundigheidsbevordering' (Hissink, Mol, Van der Veen & Wagenaar, 1985; Wagenaar, 1986). In dit onderzoek was de centrale vraag: welke opvattingen en ervaringen bestaan er in Nederland met betrekking tot de deskundigheidsbevordering voor de basiseducatie voor volwassenen. Het was gericht op de deskundigheidsbevordering zoals die plaatsvond ten behoeve van de zgn. voorlopers van de basiseducatie.

De hiervoor beschreven ontwikkeling vindt zijn voorlopige afsluiting in het besluit van de rijksoverheid om ten aanzien van de werkers in de basiseducatie bekwaamheidseisen te stellen en daarvoor een formele bevoegdheidsverklaring te verlangen. Daarmee erkent de overheid dat het werken in de basiseducatie voor volwassenen van zodanige aard is dat een behoorlijke mate van deskundigheid noodzakelijk is. Om die te verzekeren is dan ook een professionele scholing vereist, een scholing die ruimer is dan de programma's voor deskundigheidsbevordering konden bieden. Deze

waren uit de aard van de zaak partieel van aard, beperkt tot een deel van het aanbod van de basiseducatie en een specifieke doelgroep. In een professionele opleiding voor de basiseducatie gaat het om een samenhangende opleiding voor de basiseducatie als geheel. We merken overigens op dat het hier gaat om eisen en een bevoegdheid die alleen betrekking hebben op de basiseducatie (waarbij de bevoegdheid geldt voor de basiseducatie in haar geheel), en niet op de volwasseneneducatie in haar volle breedte, waarvoor zoals we eerder zagen in het Tiende Advies van de CBPEN en de COS voorkeur werd uitgesproken. Over deze principiële keuze kan men uiteraard verschillend denken. Pragmatisch gezien is aldus een belangrijke eerste stap gezet naar een meer structurele benadering van de deskundigheidsontwikkeling in de volwasseneneducatie. Een bredere benadering wordt overigens door deze stap niet op voorhand onmogelijk gemaakt.

Aan werkers in de voorlopers van de basiseducatie die aan bepaalde voorwaarden voldoen, wordt de bevoegdheid thans zonder meer toegekend. Voor werkers die daar nog niet of nog niet geheel aan voldoen, geldt gedurende 4 jaar een overgangsregeling (tot 1991), volgens welke zij via een urgentiepro-

gramma (op HBO-niveau) alsnog de bevoegdheid kunnen verwerven. Het ligt in de bedoeling dat te zijner tijd overgegaan wordt tot een geformaliseerde initiële opleiding voor educatieve werkers in de basiseducatie. Dit zal een opleiding op HBO-niveau zijn. In het HOOP (Hoger Onderwijs- en Onderzoeksplan) zullen nadere voorstellen opgenomen worden (in het HOOP dat in september 1987 werd gepubliceerd, zoekt men daar echter nog tevergeefs naar).

Teneinde de urgentie-opleiding en de toekomstige opleiding nader te onderbouwen is door de verantwoordelijke ministers begin 1985 een commissie van deskundigen ingesteld, de Programmacommissie Deskundigheid Basiseducatie, die begin 1986 haar eindrapport uitbracht onder de titel 'Naar professionalisering van de werkers in de basiseducatie.' Ook zijn een experimentele leergang en enige proefcursussen uitgezet die materiaal moesten opleveren voor genoemd urgentieprogramma. Op deze recente ontwikkelingen wordt hierna ingegaan. Eerst zullen we nog kort stilstaan bij de bekwaamheidseisen.

A	B	
Werken met groepen volwassenen en organiseren leeractiviteiten en begeleiden van leerprocessen	Alfabetisering in de taal van het land van etnische en culturele minderheden ten behoeve van het leren van de Nederlandse taal	B1
	Taalvaardigheid in Nederlands leren, te weten:	B2
	a spreek-, luister-, schrijf- en leesvaardigheden van anderstaligen (tweede taalverwerving),	
	b beginselen van schrijf- en leesvaardigheden van Nederlandstaligen (alfabetisering) en	
	c specifieke toepassingsgebieden van functionele taalvaardigheden	
	Rekenvaardigheden leren, te weten;	B3
	a beginselen van rekenen en praktische toepassing ervan en	
	b specifieke toepassingsgebieden van functionele rekenvaardigheden	
	Sociale kennis en vaardigheden leren vanuit eigen culturele, maatschappelijke en levensbeschouwelijke achtergrond van deelnemers, gericht op kennis, vaardigheden en inzichten nodig voor functioneren in eigen leef- en werksituatie en -breder- in de samenleving.	B4
	Taalvaardigheid in Engels leren, te weten elementaire spreek-, luister-, schrijf- en leesvaardigheid.	B5

Figuur 1 Globaal overzicht van algemene eisen en eisen inzake onderdelen (Bron: Beleidsnotitie deskundigheid educatieve werkers basiseducatie)

4 Eindtermen

Aan de eerder genoemde Programmacommissie werd door de toenmalige verantwoordelijke ministers een 'lijst van eisen' meegegeven 'bij wijze van lijst van eindtermen'. Deze (bijgestelde) lijst vormt tevens een bijlage bij de 'Beleidsnotitie deskundigheid educatieve werkers basiseducatie', die de minister van onderwijs en wetenschappen, die thans verantwoordelijk is voor de volwasseneneducatie, in de loop van 1986 uitbracht naar aanleiding van het eindrapport van de Programmacommissie (zie Figuur 1).

Er wordt onderscheid gemaakt tussen A-eisen, dat zijn algemene eisen die voor iedere educatieve werker gelden onverschillig welk inhoudelijk onderdeel hij/zij in de basiseducatie verzorgt, en B-eisen die wel gekoppeld zijn aan een inhoudelijk gebied.

In de desbetreffende bijlage van de beleidsnotitie wordt het globale overzicht nader uitgewerkt in de vorm van een reeks van afzonderlijke eisen. Het uitbrengen door de overheid van een dergelijke 'lijst van eisen', die op te vatten is als een lijst van eindtermen, achten wij een goede zaak. Vanuit de bijzondere verantwoordelijkheid van de overheid voor de opleiding van onderwijsgevenden is het ons inziens van belang dat deze zich niet in al te algemene termen uitsprekt over de eisen waaraan onderwijsgevenden en hun opleiding moeten voldoen. Meer concrete uitspraken vormen een belangrijke randvoorwaarde bij de invulling door de instelling van haar werkplan of onderwijsprogramma (vergelijk voorts Commissie ad-hoc inzake de structuur van de NLO-opleidingen, 1987).

5 De voorstellen van de Programmacommissie Deskundigheid Basiseducatie

We zullen nu eerst een – noodzakelijk beperkt – aantal van de voornaamste voorstellen van de Programmacommissie aan de orde stellen om daarna na te gaan wat daarover van overheidswege besloten is.

5.1 Inleiding

Zoals al even genoemd werd had de Programmacommissie een meervoudige opdracht: zij moest voorstellen doen inzake:

1. een initiële opleiding op HBO-niveau en verdergaande deskundigheidsbevordering voor educatief werker basiseducatie;
2. een urgentie-opleiding en -nascholing voor educatief werker basiseducatie;
3. verdergaande deskundigheidsbevordering gericht op de functie van coördinator basiseducatie resp. een urgentienascholing voor deze functie.

Het urgentieprogramma onder 2. had de eerste prioriteit, omdat op korte termijn de gelegenheid geschapen moest worden voor hen aan wie nog geen bevoegdheid zou kunnen worden toegekend om via het urgentieprogramma alsnog die bevoegdheid te verwerven. In verband met de beschikbare ruimte zullen we ons in dit artikel hiertoe beperken.

De lijst van eisen vormde voor de Commissie een nuttig richtsnoer. Eindtermen kunnen gezien worden als een tussenstap om vanuit een omschrijving van de functie en identificatie van taken die in een functie uitgevoerd moeten worden, uiteindelijk te komen tot een omschrijving van leergebieden en invulling van programma(onder)delen. Ook de commissie heeft getracht volgens deze route te werken.

5.2 De inhoud van het voorgestelde urgentieprogramma

In het rapport van de Commissie wordt analoog aan de eerder gegeven onderscheiding in A- en B-eisen een onderscheid gemaakt tussen algemene leergebieden die voor alle inhoudelijk gebonden zaken relevant geacht worden, en specifieke inhoudelijke leergebieden die overeenkomen met de inhoudelijke onderdelen van de basiseducatie. Elk van deze leergebieden heeft de Commissie uitgewerkt in een urgentieprogrammadeel, waarvan te zijner tijd ook gebruik gemaakt zou kunnen worden voor de ontwikkeling van een initiële opleiding.

Als A-programmadelen zijn onderscheiden:

- A.1. Doeleinden en functies van de volwasseneducatie in een historische maatschappelijke context;
- A.2. Cultureel-antropologische achtergronden;
- A.3. Lerende volwassenen en het curriculum basiseducatie;
- A.4. Algemene didactiek basiseducatie;
- A.5. Groepswerk en individuele begeleiding;
- A.6. Samenwerken in instellingsverband.

De B-delen die onderscheiden worden, zijn⁵:

B.1. Nederlands als moedertaal;

B.2. Nederlands als tweede taal;

B.3. Rekenen;

B.4. Sociale kennis en vaardigheden;

B.5. Fries.

Engels ontbreekt in deze opsomming omdat dit pas later ten gevolge van de behandeling van het concept van de Rijksregeling in de Tweede Kamer in de regeling is opgenomen.

De Rijksregeling maakt het, zoals eerder is aangegeven, ook mogelijk dat allochtonen die in geen enkele taal kunnen lezen en schrijven, vaardigheid verwerven in het gebruik van de taal van het land van herkomst, voor zover die nodig is voor de ontwikkeling van de vaardigheid in het gebruik van de Nederlandse taal. Met het oog op de etnische werkers die zich bezighouden met deze alfabetisering in de eigen taal (zie eis B.1. in de 'lijst van eisen') is een apart urgentieprogramma onderscheiden, dat in eerste instantie gericht is op Turkse etnische werkers, en dat door de Commissie nadrukkelijk als experimenteel is bedoeld. Onder andere als gevolg van tekorten in de kennis van het Nederlands en de Nederlandse samenleving vertoont de groep van etnische educatieve werkers een geheel ander profiel dan de andere educatieve werkers. Dit gegeven maakt een dergelijk afzonderlijk programma noodzakelijk. Hierin zijn de A-leergebieden, de leergebieden Nederlands als tweede taal (B.2.) en Sociale kennis en vaardigheden (B.4.), alsmede kennis van de Nederlandse taal, in toegespitste vorm samengebracht.

5.3 Toelichting op de inhoud van het urgentieprogramma

Een korte toelichting bij de A-programmadeelen is op haar plaats. Een achterliggende voorwaarde voor het adequaat uitvoeren van de taken als educatief werker is dat deze in staat en bereid is om werkveld en beroepsuitoefening te plaatsen in een historische en maatschappelijke context, en daarbij aan te geven op welke doeleinden en functies (basis-)educatieve activiteiten van volwassenen gericht (kunnen) zijn. Deze doelstelling wordt nagestreefd in het programmadeel: Doeleinden en functies van de volwasseneneducatie in een historische maatschappelijke context (A.1.).

Een tweede voorwaarde voor het doeltreffend werken als educatief werker in de basis-

educatie, en die in feite voor alle taken relevant is, bestaat hierin dat de educatief werker grondige kennis heeft van de doelgroepen in de basiseducatie, en over bepaalde vaardigheden en attitudes met betrekking tot de doelgroepen beschikt. Globale kennis hiervan is wel opgenomen in het zoëven genoemde programmadeel, maar deze kennis moet vanuit diverse gezichtspunten verdiept en aangevuld worden. In dit verband kan op de eerste plaats gedacht worden aan het cultureel-antropologisch gezichtspunt. Gegeven het feit dat deelnemers uit etnische groepen in het totale deelnemersbestand van de basiseducatie een belangrijke plaats innemen en hun culturele achtergrond min of meer sterk verschilt van de autochtone bevolking, is een afzonderlijk programmadeel ingeruimd voor het opdoen van cultureel-antropologische kennis, vaardigheden en attitudes, onder de naam: Cultureel-antropologische achtergronden (A.2.).

Een ander belangrijk gezichtspunt wat de doelgroepen betreft is het gegeven dat het in de basiseducatie gaat om volwassen deelnemers. Daarom is het van groot belang dat aandacht gegeven wordt aan typering van lerende volwassenen, en de leertheorieën met betrekking tot het leren van volwassenen. De kennis die ten aanzien hiervan is opgedaan speelt onder andere een belangrijke rol bij het doordenken van het te bieden programma-aanbod en het ontwikkelen daarvan. In feite gaat het hier om een belangrijke voorwaarden-scheppende taak op het punt van het leveren van een bijdrage door de educatief werker aan het instellingswerkplan. Het is van belang dat hij/zij in verband daarmee beschikt over basisnotities op het gebied van het curriculum en de curriculumontwikkeling en daarmee kan omgaan. Vanwege de nauwe samenhang van beide gebieden leek het zinvol om als één programmadeel te onderscheiden: Lerende volwassenen en het curriculum basiseducatie (A.3.).

De kerntaak van de basiseducatief werker wordt gevormd door de voorbereiding, uitvoering en evaluatie van educatieve processen met deelnemers in groepsverband. De kennis, vaardigheden en attitudes die van belang zijn voor het vormgeven aan deze educatieve processen vormen de doelstellingen van het programmadeel: Algemene didactiek basiseducatie (A.4.).

Gegeven dat deze kerntaak uitgevoerd

wordt in groepsverband ligt het voor de hand nadrukkelijk aandacht te schenken aan het werken met een groep. Dit werken met een groep vormt het complement van de individuele begeleiding van de deelnemers. De zogenaamde ondersteunende taken van de educatief werker vinden veelal plaats in direct contact met de individuele deelnemer, maar ook in het kader van de uitvoering van de kerntaak doen zich tal van momenten voor waarop individuele begeleiding aan de orde is. Beide kanten, het werken in groepsverband en individuele begeleiding, zijn ondergebracht in het programmadeel: Groepswork en individuele begeleiding (A.5.).

De taken waarvoor de educatief werker zich gesteld ziet, worden alle uitgevoerd in het kader van een instelling. De educatief werker functioneert daarbij als lid van een instituutsorganisatie. Alleen wanneer de educatief werker als volwaardig lid van de organisatie functioneert, kan de instelling haar opdracht waarmaken en is de educatief werker in staat zijn taken uit te voeren. Kennis, vaardigheden en attitudes om als zodanig op te treden zijn noodzakelijk en worden nagestreefd in het programmadeel: Samenwerken in instellingsverband (A.6.).

De B-programmadelen behoeven op deze plaats geen nadere toelichting, zij corresponderen met de inhoudelijke onderdelen van de basiseducatie. Wel zij opgemerkt dat de leerstof zowel betrekking heeft op de *vakinhoud* van een onderdeel als op de *vakdidactiek* ervan.

Bij de uitwerking van de diverse urgentie-programmadelen is ernaar gestreefd om naast de inhoudelijke kant ook het opleidingsdidactisch aspect tot zijn recht te laten komen.

5.4 Enige andere aspecten

De voorgestelde omvang van de A-urgentie-programmadelen bedraagt 800 uur cursistbelasting en voor ieder B-onderdeel 400 uur. Veertig procent daarvan (dus 320 resp. 160 uur) bestaat uit contacturen; de resterende tijd is beschikbaar voor eigen studie en de uitvoering van praktijkopdrachten.

De onderscheiden programmadelen vormen ieder een *blok* dat in principe onafhankelijk van de andere blokken gevolgd kan worden. Een dergelijke opzet, al heeft deze ook nadelen, is noodzakelijk omdat het mogelijk moet zijn – en voor de meeste cursisten

ook zo zal gelden – dat men zich beperkt tot het volgen van die blokken die nodig zijn om een tekort aan deskundigheid op te vullen. Bovendien is het de bedoeling dat de delen van het urgentieprogramma ook fungeren als nascholingsaanbod.

De Commissie stelt voor het volgen van het urgentieprogramma op een aantal plaatsen *verspreid over het land* mogelijk te maken. Met het oog op de in de toekomst te ontwikkelen initiële *HBO-opleiding* zou aansluiting gezocht moeten worden bij een HBO-opleiding in de regio waarvan minimaal een opleiding voor onderwijsgevend deel zou moeten uitmaken in verband met de onderwijsbevoegdheid waartoe het urgentieprogramma moet leiden. Daarbij dient samenwerking tot stand te worden gebracht met andere instellingen in de betrokken regio, waaronder de educatieve werkplaats of het steunpunt volwasseneneducatie, die deskundigheid hebben ontwikkeld op het gebied van de basiseducatie.

Het aantal docenten dat reeds volledig toegerust is om delen van het urgentieprogramma te verzorgen, is beperkt. Mede daarom zal grondige *voorscholing* van opleidingsdocenten noodzakelijk zijn. ok ontbreekt het aan *opleidingsmaterialen*. Door de Commissie wordt aanbevolen om de ontwikkeling daarvan met voortvarendheid ter hand te nemen, aangehaakt aan een instituut bij wijze van facilitaire instelling. Een coördinatiecommissie is onmisbaar om aan de vele activiteiten sturing te geven, deze onderling op elkaar af te stemmen en de voortgang te bewaken, alsmede om onder meer op basis van de opgedane ervaringen een vervolgadvisie uit te brengen over de in te richten initiële opleiding.

Bij voortdurende wordt er door de commissie op gewezen dat met name *formatieve evaluatie* van haar eigen advies, het urgentieprogramma, de uit te voeren cursussen, de te ontwikkelen opleidingsmaterialen, enz. van groot belang is, mede in het perspectief van de toekomstige initiële opleiding.

Zoals in het voorgaande gebleken is, heeft de bevoegdheid voor de basiseducatie betrekking op alle inhoudelijke onderdelen van de basiseducatie. Dit betekent dat men aan de educatief werker basiseducatie eisen moet stellen die op een breed gebied betrekking hebben. In de overgangsfase zou naar de mening van de Commissie echter volstaan kunnen worden met de algemene bekwaamheidseisen en de ei-

sen ten aanzien van minstens twee onderdelen van de basiseducatie. Voor een derde en een vierde onderdeel moet men zich dan via nascholing, waarvoor de onderdelen van het urgentieprogramma gebruikt kunnen worden, bekwalen. De educatieve werkers dienen overigens, ondanks hun bevoegdheid voor de basiseducatie als geheel, naar het oordeel van de Commissie slechts ingezet te worden in die onderdelen van de basiseducatie waarvoor zij bekwaam zijn of minstens gelijktijdig het urgentieprogramma volgen.

6 Standpunt van de overheid

De verantwoordelijke minister van onderwijs en wetenschappen heeft zich in zijn beleidsnotitie 'Deskundigheid educatieve werkers basiseducatie' in positieve bewoordingen over het advies van de Programmacommissie uitgelaten. In hoofdlijnen, aldus de minister, zijn de voorstellen van de Commissie overgenomen. Niettemin is er een aantal belangrijke verschillenpunten.

In de overgangsfase worden de werkers in de voorlopers van de basiseducatie bevoegd verklaard wanneer zij:

1. minstens driehonderd uur ervaring hebben met directe groepsbegeleiding met doelgroepen in de basiseducatie gericht op de verwerving van taal-, reken- of sociale vaardigheid; deze praktijkervaring is voldoende om te voldoen aan de A-eisen; en
2. een bevoegdheid hebben die betrekking heeft op minstens één inhoudelijk onderdeel van de basiseducatie volgens een lijst van 'passende vooropleidingen c.q. bevoegdheden'. (In deze lijst treft men zeer verschillende diploma's aan uiteenlopend van bijvoorbeeld pedagogische academie tot bijvoorbeeld scheepsbouwkundig ingenieur.)

Indien men aan deze eisen voldoet dan kan men deelnemen aan het urgentieprogramma om 'breder inzetbaar' te worden. Dit is noodzakelijk in verband met de promotiecriteria van het HOS-systeem. Via nascholing moet men aan alle algemene A-eisen en de eisen van minstens twee inhoudelijke onderdelen van de basiseducatie⁶ gaan voldoen, naast voldoende praktijkervaring.

Tegen de achtergrond van wat eerder gezegd is over de eisen die gesteld zouden moeten

worden aan een educatief werker in de basiseducatie, zijn de twee voorwaarden om bevoegd verklaard te worden mager te noemen. Het behoeft naar we aannemen geen toelichting wanneer we stellen dat praktijkervaring op zichzelf niets zegt over de mate waarin men aan de algemene (A-)eisen voldoet, terwijl het bezit van een of ander diploma hooguit iets zegt over de vakinhoudelijke kennis waarover men beschikt, maar vrijwel nooit over de vakdidactische bekwaamheden die van belang zijn. Juist de vakdidactische doordenking van de vakinhoud met het oog op het begeleiden van volwassenen in de basiseducatie is essentieel. Daarbij betekent de beperking tot slechts één onderdeel van de basiseducatie een vergaande versmalling van de gewenste deskundigheid van de educatieve werker. Eigenlijk introduceert men op deze wijze vakdocenten die naast hun eigen vak ook bevoegd zijn voor diverse andere vakken. Voorwaarden voor zogenaamd brede inzetbaarheid lossen in dit opzicht niets op.

Voldoet men aan de eerder onder 1 en 2 genoemde eisen niet, dan zal men op aanwijzing van de 'Commissie bevoegdheden basiseducatie' urgentieprogrammadelen moeten volgen om de tekorten weg te werken. Om alsnog aan de A-eisen te voldoen wordt men in de gelegenheid gesteld A-urgentieprogrammadelen te volgen. Daarvoor staan echter maximaal 200 contacturen ter beschikking in plaats van de door de Commissie voorgestelde 320 uren. Dit betekent dat *slechts een deel* van het A-programma gevolgd hoeft te worden. Wanneer men niet beschikt over een bevoegdheid voor één inhoudelijk onderdeel van de basiseducatie, dan kan men gebruik maken van het urgentieprogramma voor één B-deel met – ook door de Commissie voorgestelde – 160 contacturen (met daarnaast nog 48 contacturen voor didactiek als onderdeel van de A-eisen).

Ten behoeve van de uitvoering van het urgentieprogramma heeft de overheid zes samenwerkingsverbanden aangewezen. Voor met name de onderlinge inhoudelijke afstemming tussen de samenwerkingsverbanden moet een overleg van betrokkenen dienen. Dit gaat beduidend minder ver dan wat de Commissie zich had voorgesteld met de coördinatiecommissie.

Over de noodzakelijke voorschooling van de docent wordt in de beleidsnotitie helaas niets

gezegd. Dat geldt ook voor de zo nodige ontwikkeling van cursusmateriaal. Voor de 'ontwikkeling urgentieprogramma' worden overigens slechts beperkte financiële middelen beschikbaar gesteld. Of inderdaad formatieve evaluatie zal plaatsvinden wordt in het midden gelaten ("Eventuele formatieve evaluatie ..."). Wel wordt gesteld dat na drie jaar summatieve evaluatie zal plaatsvinden om vast te stellen wat de inhoud van de opleiding voor educatief werker basiseducatie dient te zijn. Over de toekomstige opleiding zelf blijft de minister vaag.

7 Slot

Het is verheugend dat de overheid de basiseducatie voor volwassenen van zodanig belang acht dat zij van oordeel is dat dit werk op deskundige wijze uitgevoerd dient te worden. Blijkbaar vindt zij de deskundigheid die daarvoor nodig is van een dusdanig gewicht dat een professionele opleiding noodzakelijk wordt gevonden om die deskundigheid te verwerven. Tegen deze achtergrond zijn de eisen die in de overgangssituatie door de overheid geformuleerd zijn om een bevoegdheid educatief werker basiseducatie te verkrijgen, mager te noemen. Ook hier wordt, evenals dat in andere sectoren het geval is, de nascholing als panacee naar voren geschoven.

Twijfels kan men hebben omtrent de vraag of de randvoorwaarden in voldoende mate vervuld zijn om te komen tot een gedegen urgentieprogramma en in het verlengde daarvan professionele opleiding. Nog altijd wordt de zwaarte van met name ontwikkelings- en evaluatiewerk onderschat en het belang ervan onvoldoende ingezien. Dit laatste geldt ook voor de opleiding van de opleiders, de zgn. voorscholing.

In de toekomst, wanneer overgegaan zou worden tot een initiële opleiding, is het probleem van de bekwaamheid van de opleiders nog op een andere manier aan de orde. In het kader van de nieuwe HBO-wet en van de deregulering wil de overheid zich namelijk minder gedetailleerd met de inhoud en vormgeving van het HBO bezighouden en daarom afzien van specifieke benoembaarheidseisen voor het HBO.

Het urgentieprogramma dat nu in uitvoering wordt gebracht, kan een eerste stap zijn

naar een toekomstige volwaardige opleiding en nascholingsprogramma voor educatief werker in de basiseducatie. De basiseducatie is dermate belangrijk, dat een dergelijke scholing van educatieve werkers meer dan gerechtvaardigd is.

Noten

1. De aanduiding 'educatief werker' wordt hier in algemene zin gebruikt; zowel manlijke als vrouwelijke personen worden ermee bedoeld.
2. Zie de Bevoegdhedenregeling Basiseducatie, Staatscourant 15, 22 januari 1987.
3. De Rijksregeling Basiseducatie Volwassenen heeft een tijdelijk karakter in die zin dat zij voortvloeit op de toekomstige invoeringswet van de Kaderwet Volwasseneneducatie. Bij deze invoeringswet zal de regeling grotendeels in de kaderwet zelf opgenomen worden. Overigens correspondeert de inhoud van de rijksregeling in grote lijnen met wat in de kaderwet op het punt van de basiseducatie al is vermeld.
4. In het onderwijs wordt onderscheid gemaakt tussen bevoegdheid en bekwaamheid. Bekwaamheid betreft de *inhoudelijke* eisen die gesteld worden, bevoegdheid heeft betrekking op de *formele* kant. Om bevoegd te worden verklaard in een bepaalde sector van het onderwijs werkzaam te zijn, moet men doorgaans in het bezit zijn van een bewijs van (specifieke vak-)bekwaamheid.
5. De B-programmadelen lopen niet geheel parallel aan de onderscheiden B-eisen. M.n. is van belang dat de commissie van oordeel was dat de B-2 eisen een zodanig gedifferentieerd leerstofgebied betreffen, dat onderscheid gemaakt moet worden tussen het leergebied Nederlands als moedertaal en het leergebied Nederlands als tweede taal.
6. Voor Nederlands kan daarbij volstaan worden met Nederlands als tweede taal of Nederlands als moedertaal.

Literatuur

- CBPEN en COS, *Ontwikkeling van deskundigheid in de volwasseneneducatie*. Amersfoort/Zeist: 1979.
- Commissie ad-hoc inzake de structuur van de NLO-opleidingen, *Vakbekwaam aan de start*. Zeist: Onderwijscentrum, 1987.
- Curvers, M. & M. Tubbing, *Wat je allemaal moet kennen en kunnen; deskundigheden van alfabetiseringswerkers*. Amersfoort: SVE, 1984.
- Curvers, M., *Deskundigheidsontwikkeling binnen de projecten volwasseneneducatie*. Paper VULON-congres, Epe, 1986.

- Duke, C., Training teachers for adult education. In: T. Husen & T. N. Postlethwaite (Eds.), *The International Encyclopedia of Education, Research and Studies*, Vol.1 (pp.187-197). Oxford etc.: Pergamon Press, 1985.
- Graaf, W. van der, *Activiteiten van deskundigheidsontwikkeling binnen de open school*. Zeist: SPOS, 1981.
- Hinnekind, H., *Perspectieven voor de volwasseneneducatie*. Antwerpen: Van Loghum Slaterus, 1984.
- Hissink, J., A. Mol, R. van der Veen & J. Wagenaar, *Met het oog op de basiseducatie; een onderzoek naar deskundigheidsbevordering*. Nijmegen: Instituut voor Sociale Pedagogiek en Andragogiek, Katholieke Universiteit, 1985.
- Kessel, L. van, *Samenhang in deskundigheidsbevordering*. Amersfoort: NCVO, 1978.
- Kieviet, F. K., De opleiding van docenten voor het volwassenenonderwijs. In: P. van den Broek e.a. (red.), *Veranderingen in onderwijs en samenleving, een uitdaging voor de lerarenopleiding* (pp.121-128). Selecta-reeks. Den Haag: SVO, 1986.
- Kieviet, F. K., Plaatsbepaling en theoretische achtergronden van de basiseducatie. In: *Verslag Beraadingsdag Basiseducatie* (pp.7-19). Amersfoort: 1986.
- Knowles, M. S., *The adult learner, a neglected species*, third edition. Houston etc.: Gulf Publ. Co., 1984.
- Landelijke Coördinatiegroep Projecten Volwasseneneducatie, *Eindrapportage*. Zeist, 1986.
- Landelijke Projectengroep Educatie Culturele Minderheden, *Info Minderheden*, themanummer Deskundigheidsbevordering, nr. 4 (nov.) Zeist: 1984.
- Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, *Hoofddijnennotities Volwasseneneducatie*. Den Haag: Staatsuitgeverij, 1983.
- Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, *Rijksregeling Basiseducatie Volwassenen*. Den Haag: Distributiecentrum overheidspublicaties (Staatsblad 1986: 433), 1986.
- Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, *Handleiding Rijksregeling Basiseducatie*. Den Haag: Distributiecentrum overheidspublicaties, 1986.
- Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, *Beleidsnotitie deskundigheid educatieve werkers basiseducatie*. Den Haag: Distributiecentrum overheidspublicaties, 1987.
- Programmacommissie Deskundigheid Basiseducatie, *Naar professionalisering van de werkers in de basiseducatie*. Den Haag: Distributiecentrum overheidspublicaties, 1986.
- Siedenburg, M., *Opleiding en deskundigheid voor het vormings- en ontwikkelingswerk*. Amersfoort: Studiecentrum NCVO, 1976.
- SLO, *Beroeps- en opleidingsprofiel openschoolbegeleid(st)er*. Enschede: 1986.
- Snijders, C. J. & A. van der Zwaart-Gast, *Basiseducatie voor volwassenen*. Den Haag: Vuga, 1987.
- SPOS, *Eindrapport Proefprojecten Open School*. Zeist, 1982.
- SVE, *Deskundigheidsontwikkeling binnen het alfabetiseringswerk*. Amersfoort: (z.j.)
- Wagenaar, J., *Werkveld en opleiding: onderzoek naar deskundigheidsbevordering in 1985 met het oog op de toekomstige basiseducatie voor volwassenen*. Paper VULON-congres, Epe, 1986.

Curriculum vitae

F. K. Kieviet was oorspronkelijk werkzaam in diverse takken van onderwijs en is sinds 1973 hoogleraar toegepaste pedagogiek in het bijzonder didactiek aan de vakgroep onderwijsstudies aan de Rijksuniversiteit Leiden.

Adres: Vakgroep Onderwijsstudies, Rijksuniversiteit Leiden, Stationsplein 12, 2312 AK Leiden

Manuscript aanvaard 16-3-'88

Summary

Kieviet, F. K. 'professional education of workers in the basic education for adults.' *Pedagogische Studiën*, 1988, 65, 291-301.

This article presents a review of the developments in the professionalization of educational workers concerned with the basic education for adults in The Netherlands. The developments are related to the recent legal regulations which prescribe an official qualification of such teachers. In the present transitional phase towards a formal educational programme a crash course is given that enables the educational workers to obtain the required qualification.

Basic education for adults is sketched as a working field with an identity of its own. Attention is drawn to the need for a specific training programme. For this purpose the proposals of an advising committee, concerning the content, development and execution of the crash course, and the governmental decisions about them are discussed.

It is to be seen as a positive sign that the Dutch government has acknowledged the need for a professional training. On the other hand, however, it is obvious that the government reduced the conditions for an adequate realization of the transitional phase.